

Kratak pregled tada kazališta u Dubrovniku od početka ovog vijeka do 1941. godine

O kazališnoj umjetnosti u Dubrovniku, ne suvremenoj već onoj koja pripada historiji, u posljednje vrijeme čitalo se preko Radio-stanice Dubrovnik i pisalo u lokalnoj štampi nekoliko puta. Neki od ovih autora pisali su sa nedovoljno upućenosti, što je i razumljivo jer kao novodošljaci u Dubrovniku nijesu imali pri ruci autentične podatke. Ovo se odnosi ne samo na kazališne prilike našeg grada iz početka ovoga vijeka nego i na ono iz prošlog vijeka. Nije svrha ovog članka da se kritički osvrće na dosadašnja pisanja, odnosno na autore tih članaka, mada sam uvjeren da su imali dobru namjeru kako bi o tome obavijestili kulturnu javnost. Međutim, u zagrebačkom Telegramu, prije nekoliko godina, pisalo se o bivšem Dubrovačkom kazališnom društvu sa nepotrebnom proizvoljnošću koja nije nikom koristila, niti umanjila vrijednost pomenutog društva.

No, pređimo na stvar koju ovaj napis treba da prikaže. Poznato je da je kulturna žiža u Dubrovniku počela svjetliti među prvim gradovima u Evropi. Bilo je tu ljudi koji su prije Držića pisali aktovke, koje su prikazivane u crkvama i na raznim prijemima u privatnim domovima. Znamo da je veći dio tih aktovki imao pobožni karakter, no nije čudo jer to doba pripada skolastici.

Neću ovdje govoriti o slikarstvu, muzici i drugim naučnim dostignućima koja su Dubrovnik stavila u red kulturnih centara Zapada. O tome su do sada napisane takoreći čitave biblioteke. Navest ću jedan primjer koji osvjetljava kulturu i naučnu prošlost Dubrovnika.

Istorijska je činjenica da su Kotor, Dubrovnik i Zadar imali gramatičke škole u prvoj polovini XIV vijeka. Te su škole onda bile neka vrsta gimnazija. Proizlazi da je u tim gradovima bilo škola osnovne pismenosti mnogo prije formiranja gramatičkih škola.

O Dubrovniku, gradu nauke, književnosti, slikarstva, muzike i pomorstva, napisane su, kako je to već navedeno, čitave biblioteke. Ali tu se neće stati. Ne znam da li sam se hiperbolički izrazio ako kažem da se tek počelo. Nove generacije koje tek dolaze ili će doći, ići će u istraživanju dubrovačke kulture sve dalje i dalje.

Od svega onoga što je do sada pisano o Dubrovniku i njegovoj kulturnoj prošlosti, najmanje se pisalo o kazališnoj umjetnosti; naime, kako se razvijala u ovom gradu. To je jedan propust koji se ne može pravdati, mada ni ja, ovim člankom, neću mnogo doprinijeti, neću mnogo olakšati budućem istoričaru koji bude obrađivao tu materiju.

O kazališnoj umjetnosti i drami uopće za vrijeme Držića ili Gundulića ne mislim da govorim, takođe ni o drami poslije pada Republike. Ipak ne mogu da ne istaknem Iva Vojnovića i njegov Ekvincij, vrlo jaku socijalnu dramu, u kojoj je prikazan život na škaru pod kraj XIX v. sa glavnim licima: beskrupuloznim gangsterski obogaćenim Nikom Marinovićem i njegovim vambračnim sinom, punim ljudskoće, koju je naslijedio od svoje majke. Ovo dramsko djelo može se aktuelno prikazivati na svim našim pozornicama, dok Dubrovačka trilogija ostaje u Dubrovniku.

Krajem prošlog i početkom ovog vijeka kazališna umjetnost javlja se u Dubrovniku povremeno. Nešto mjesni amateri a nešto putujuće kazališne trupe kao i inostrane drame (talijanske), osvježavaju kazališnu umjetnost. Uz to kao senzacija dolazi prva premijera Ekvincija, 1902. g. Najavljivanje premijere Ekvincija ustalasalo je dubrovačku kazališnu publiku. Prvo zato što je to djelo čisto dubrovačko, uglednog građanina Dubrovnika, konte Iva, kako su ga Dubrovčani zvali. Drugo zato što će ulogu Vlaha slijepoga igrati sam Vlaho slijepi. Međutim Marija od Poste (Mare Herendinova) odbila je da igra samu sebe i »obrecnula se« Vojnoviću kad joj je poručio da dođe igrati.

Početkom ovog vijeka dubrovački kazališni amateri prikazali su ciklus djela od dubrovačkih autora. To su uglavnom bila djela Držića i Vojnovića, dok su glavni akteri bili Leso (Aleksandar) Turina, Božo Bubalo, Vlaho Pata senior, Antun Brangjolica, sada svi pokojni, i Tonko (Tomislav) Tonković. Neobično zapažen u repertoaru dubrovačkih komada bio je Tonko Tonković. Iako je od tada prošlo pedeset i više godina, stariji građani se još uvijek rado sjećaju tih događaja i sa puno ljubavi govore o tome, ujedno naglašavajući da je Tonković u Dundu Maroju i Skupu, Držićevim djelima, bio hudožestven. Govoreći o Tonkoviću pok. Turina (umro 1928) je nama, nekolicini mladih početnika, objašnjavao njegovu ličnost, ističući da je (Tonković) bio čisti amater — nije nikako htio da igra za honorar. A u lokalnom repertoaru bio je ne samo nenadmašan nago nedostiziv. Iste riječi je meni ponovio pok. Dr Ernest Katić iza premijere njegovog komada »Ljubav na Prijekom«. »Velika je šteta, kaže Katić, što Tonković ne igra u dubrovačkim komadima, jer je samo on bio u stanju da dā pravi Držićev tip Dubrovčanina iz XVI vijeka. To drugi niko ne može, a ubuduće će još manje neko moći«.

Karakteristična je jedna pojava koja se decenijama i decenijama provodila kao neki zakon nad glumcima naših pozorišta. Ta vrlo nepravilna pojava prema malim i velikim sljedbenicima Talije je u tome, odlaskom njihovim sa scene ili njihovom smrću idu u zaborav i oni i njihov rad. Ko se danas sjeća Andrije Fijana prvaka Zagrebačkog narodnog kazališta inače nenadmašnog tumača glavnih lica iz Šekspirovih komada. Zatim Iva Rajića prefinjenog salonskog ljubavnika i jakog dramskog tumača Rasinovih i drugih djela. Ko se sjeća Pera Dobrinovića velikog kreatora herojskih uloga iz našeg nacionalnog repertoara, onda čiča Ilije Stanojevića velikog autoriteta Scene. Nije onda nikakvo čudo što su bivši veterani malog provincijskog teatra (Dubrovnika), zaboravljeni od onih od kojih ne bi smjeli biti zaboravljeni.

Početkom treće decenije ovog vijeka u Dubrovniku se javlja kazališna umjetnost u punom smislu, odnosno onako kako to gradu veteranu dolikuje. Sredinom augusta 1924. godine formira se *Dubrovačko kazališno društvo*. Toga dana sastali smo se u biv. Dubrovačkom radničkom društvu (sada Omladinskom domu), Aleksandar-Leso-Turina, Božo Bubalo, Vlaho Pata senior, Ivo Tedeski, Luka Koprivica, Vlaho Turčinović, Ninko Matijević, sada svi pokojni. Zatim Rafo Lapalo, Bogdan Bogdanović, Karmelo Tonković i pisac ovih redaka. Pošto je kazalište oformljeno uz odobrenje vlasti, odmah je pristupilo sa radom. Pošto su slavili pedesetogodišnjicu svog rada biv. Dubrovačko radničko društvo i Srpsko pjevačko društvo Sloga, to je Kazalište učestvovalo na njihovoj proslavi koja se održala sredinom septembra iste 1924. g. sa prvim činom »Lazarevog voskresenja« od Iva Vojnovića. U komadu su učestvovali Božo Bubalo, Bogdan Bogdanović, Meri Baletin i Marko Petričević. Odmah je otpočela priprema Sterijina »Kir Janje« u glavnoj ulozi i režiji Lesa Turine. Mišić Notaroša tumačio je Ninko Matijević, Petra, Ivo Tedeski, Kir Dimu Marko Petričević, Jacu jedna Vojvođanka, imena joj se ne sjećam, ali po prezimenu zvala se Kroninfeld. Bila je darovita glumica i što je glavno pristojna pojava na sceni, ali na žalost kratko vrijeme je ostala u Dubrovniku. Katicu je igrala Meri Turčinović, sada udata Berač. Poslije ove predstave, koja je vrlo dobro uspjela, a kojoj su prisustvovali ondašnja dva naša ministra i nekoliko generala, koji su tada boravili u Dubrovniku, izrazili su se vrlo pohvalno o glumi i uputili nam čestitke preko ondašnjeg gradonačelnika Nonveillera, koji je sutradan došao u naše prostorije i prenio nam čestitke uz nekoliko njegovih prigodnih riječi naglasivši da su pomenuti gosti vidjeli u našem radu sliku kulturnog Dubrovnika.

Poslije ove predstave Kazališno društvo se dobro afirmiralo u našem gradu pa je bilo više ponuda od gradske omladine za prijem u društvo. Na audiciji je primljena Katica Pletković udata Labaš. Nešto kasnije Baro Kriletić i Ivo Duzbaba.

Uporedo sa Dubrovačkim kazališnim društvom formirano je drugo posve zasebno *Dubrovačko pozorišno društvo*. Na čelu ovog društva bili su, stari veteran Ilija Nardelli i Božena Begović. Članstvo su sačinjavali, Bogdan Bogdanović koji je napustio Kazališno društvo i priključio se ovom. Zatim Lino Šapro, Milena Opujić, udata Kastrapeli, pok. Ivo Peko i drugi. Glavni reditelj bila je Božena Begović, inače diplomirani student pozorišne akademije.¹ Pune tri sezone nadmetale su se ove dvije vrijedne umjetničke družine po onoj »Ko će bolje«. Kazališna publika donosila je sud o našem radu koji je bio relativan, prema simpatijama. Istina priznato je bilo da Kazališno društvo ima bolji muški ansambl, dok Pozorišno, bolji ženski ansambl. Treba ovdje navesti da je Pozorišno društvo bilo odlučnije u odabiranju repertoara. To je i razumljivo jer tamo je bilo više mladosti koja je bila smjela i ne misleći na krajnji uspjeh vršila izbor pozorišnih djela.

Godine 1925. primljena je u Kazališno društvo Fuli Invernici, a 1927. Veljko Maričić, sada prvak Riječkog narodnog kazališta. Ovim izborom Kazališno društvo najzad nadmašuje sa umjetničke strane svog mjesnog rivala. Krajem 1927. Božena Begović odlazi kod svog oca u Zagreb i njenim odlaskom Pozorišno društvo se rasformira a članstvo izuzev Ilije Nardelli prilazi Kazališnom društvu. Februara 1928. umro je glavni redatelj Kazališnog društva Leso Turina. Turina je bio sljedbenik stare kazališne škole iz doba romantizma, mnogo zaduživši našu kazališnu umjetnost. On se nije nikako mogao suglasiti sa modernom bečkom školom Maksa Rajnharda, a o još suvremenijoj školi Stanislavskoga i da ne govorimo.

Moram ovdje naglasiti: da nikada nijesmo mogli zadovoljiti svojim radom dubrovačku publiku, koja je bila — što se tiče kazališne umjetnosti — vrlo razmažena. Stalna non-stop gostovanja raznih pozorišta, kao tri puta gostovanje Moskovskog hudožestvenog teatra i to svaki put po nekoliko dana. Zatim engleskih, talijanskih i francuskih dramskih trupa, Ljubljanske opere i dramskog gledališta, Sarajevskog, Cetinjskog i Beogradskog pozorišta, Zagrebačke opere i Kazališta. Ova nabrojena gostovanja ponavljala su se svake sezone. Ovdje treba dodati i razna gostovanja putujućih trupa itd. Prema tome Dubrovačko kazalište trebalo je da izdrži umjetničku konkurenciju renomiranih domaćih i stranih pozorišta. Prema ocjeni kazališnih stručnjaka naše kazalište uživalo je glas kao jedno od boljih u našoj zemlji.

Dolaskom u Kazališno društvo Vlada Jakše, i njegove supruge ovo društvo se diže na još veći stepen umjetnosti. Vlado Jakša kao kazališni stručnjak i muzički dirigent, uvodi sistem režije prema Stanislavskom, a pored drame uvodi i operetu te se sa uspjehom prikazuju operete »Seva«, »Poljačka krv« i dr., u kojima se ističu njegova supruga i Dude (Branko) Hope, inače poznati lirski bas. Uzgred treba navesti da je kazalište po pozivu išlo na mnoga gostovanja: Cetinje, Kotor i Herceg-Novi više puta, zatim Metković, Makarska, Bileća i dr. Naročito se istaklo sa gostovanjem i Zagreb i Sarajevo, gdje je od recenzije proglašeno »Jugoslavenski hudožestvenici«.

Kazališno društvo imalo je i mnogo nevolja u svome radu. Potpuno nerazumijevanje uprave Bondinog teatra, u kome je za akcionere radilo kino tako da nam nijesu dali teatar. Mogli smo ga dobiti onog dana kada kino nije radilo, a taj dan bio je ponedjeljak. Dvoranu sa svjetlom plaćali smo 1.500.— do 2.000.— din., odnosno onoliko koliko im je zarade donosilo kino. Taj jedan dan (ponedjeljak) morali smo izvesti i generalnu probu, što je bilo za ansambl vrlo naporno jer sa dnevnog posla na generalnu probu, bez ručka, a zatim uveče — premijera. Reprize su prikazivane u Sokolskoj dvorani i sali Oficirskog doma. Troškovi su gutali zaradu. Štampa, porez, vatrogasci, druga radna snaga, itd. Druge neprilike bile su u tome što je često vršen atak

na repertoar. Kad je bila premijera Krležine »Agonije« propovjednik je sa predikaonice pozvao vjernike da ne idu u teatar da gledaju »onoga Antikrista«. Te večeri je bila poluprazna kuća. Sjećam se da je tadanji predstojnik policije Antičević, sjedio u prvoj loži do scene i posmatrao reakciju publike, tražeći »antidržavne«. A kad smo najavili da ćemo prikazati Tolerovu »Slijepu boginju«, to nam je zabranjeno. Sjećam se još 1925. g. kad smo prikazali Nušićevo »Sumnjivo lice« policija je izvršila cenzuru. U tekstu stoji: »Sobom nosi revolucionarne i antidinastičke spise i pisma«. Policija je mjesto »Antidinastičke« naredila da se ta riječ ne upotrebljava, nego mjesto nje da se upotrebi riječ »Antidržavne«. Dakle dinastija iznad države.

Mnogi stariji građani koji su bili vjerni posjetioci predstava Kazališnog društva a to su i sada novog Narodnog kazališta, pitali su me više puta koje je od ova dva kazališta umjetnički kvalitetnije. Odgovarao sam da tu ne bi trebalo postavljati nikakvu uporedbu. Ono staro predratno je veteransko. Nije imalo nikakve uslove da razvije svoj rad. Sve što je imalo to je bila velika volja za umjetnički rad. Ja sam već unaprijed naveo javno mišljenje o njegovom radu. Ovo novo ima sve uslove. Svoju stalnu dvoranu: Bondin teatar. Kvalifikovane glumce i profesionalnog reditelja. Osim toga ima i bogatu garderobu a što je najglavnije dobro su nagrađeni za svoj rad.

¹ Božena Begović, kćerka književnika Milana Begovića, po svršetku Glumačke akademije angažovana je u Zagrebačkom kazalištu. Poslije njenog prvog nastupa napao je Lunaček, tadanji urednik zagrebačkog dnevnika »Obzor«. Lunaček je bio u neprijateljskim odnosima sa Begovićem, pa pošto njemu nije mogao ništa napao mu je kćer, što mu je jako zamjereno. Božena pod utiskom Lunačekovog napada napustila je Zagreb i došla u Dubrovnik.

Sjeta

*Stojim sam na morskoj hridi
ko hrid osamljen,
o more sinje,
iz tebe kao iz zemlje humovite
kameni otoci cvatu,
u boriku luna
u starinskom zlatu
plete most kao dugu
na jarbole usnule zvonike,
i potonule galije.*

*Stojim sam
nad plavetnom pučinom Jadrana
i gledam na daleke otoke
gdje poput bora raste
zaboravljeni dječak
i nosi svoju tugu
i zao udes
u crnim očima.*

*I sjećanje mi dobrli
ko ptica
sa rosom suza
i tugom sjete
i lagano njiše
u koljevci sinjoj
izgubljene sanje
davnog djetinjstva.*

*Tamo još u kameniku
blijedi mramor čeka dlijetao
majstora klesara,
a vijenac lovoru miriše
sa sunčanih hridi
starinskoga Hvara.*

Stjepan DEVČIĆ, Zagreb